

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA VOKAL-XOR MALAKALARINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH USLUBLARI

Xakimova Saodat Murodullayevna

Navoiy Davlat pedagogika instituti san’atshunoslik fakulteti magistr talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga musiqiy ta‘lim berish jarayonida vokal-xor malakalarini shakllantirish va rivojlantirish haqida fikr yuritilgan. Xorda o‘quvchilar bilan ishlash uslublari sinflar ketma-ketligida bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Xor, kuylash malakalari, diapazon, repertuar, dinamika, registr, tembr, ritm, cholg‘u asboblari.

KIRISH

Xorda kuylash –jamoaviy ijro faoliyatining ko‘rinishlaridan biridir. U orqali o‘quvchilarning kuylash madaniyati va malakalari shakllantiriladi, ularning umumiy musiqiy rivojlanishi amalga oshiriladi, o‘quvchilarga ma‘naviy tarbiya beriladi, ularning dunyoqarashi shakllanishi, barkamol avlod tarbiyasi amalga oshiriladi. Xorda kuylash o‘z tabiati bilan qiziqarli badiiy jarayondir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari xorda kuylash jarayonida jamoaviy faoliyatni his etib turadilar, ular bir-birlarining ijrolarini nazorat etadilar, xatolarini ko‘radilar va bir-birlarini tuzatishgaintiladilar. Bir xil tovush balandligida kuylab, unison ijroning xususiyatlarini, ansamblga erishishning naqadar qiziqarli va o‘ziga jalb etuvchi jarayon ekanligini bilib oladilar. Bolalardagi vokal ovoz mavjudligi yoki yo‘qligidan qat‘iy nazar, har bir bolada kuylash malakalarini shakllantirish mumkin. Boladagi yosh xususiyatlari va tovushni to‘g‘ri rivojlantirish qonuniyatlariga tayangan holda vokal imkoniyatlarini tarbiyalash tovush apparatining to‘g‘ri rivojlanishiga imkoniyat yaratadi.

O‘qituvchining ma‘lum yutuqqa erishishi uning xorda kuylashning ahamiyatini qanchalik chuqur ekanligini tushunishi, o‘quvchilarda kuylash malakalarini shakllantirish metod va tamoyillarini qanchalik bilishi, bolalar ovozining xususiyatlari, qo‘shiq materialini o‘zlashtirish ishini qanchalik samarali tashkil eta olishiga ko‘p jihatdan bog‘liqdir. O‘qituvchining musiqa darslarida vokal-xor faoliyatiga munosabati uning ish natijalari orqali yaqqol namoyon bo‘ladi. Bolalar vokal ovozlari rivojlantirish uchun o‘qituvchi bolalarning ovoz imkoniyatlarini bilishi zarur. Jumladan, 6-7 yoshli bolalarda bu imkoniyatlar katta emas. Chunki, ularning kuylashda ovoz apparati hali to‘liq shakllanmagan. Birinchi sinf o‘quvchisining ovoz diapazoni mi1–sol1, fa1-lya1diapazoni oralig‘ida kuzatiladi. Shuning uchun

tanlanadigan ijro repertuari aynan ushbu ijro diapazoni chegarasida bo'lishi zarur. Ikkinchi sinf o'quvchilarining kuylash diapazoni ancha kengayib, ijro jarayonida ularning ovozi asosan mi1–si1oralig'ida yorqin jaranglaydi. Bu tovush diapazoni ayniqsa, tinglash idroki uchun uchun ham qulay diapazon bo'lib hisoblanadi. Shu bilan birga, u tovush boylamlarining imkoniyatlari orqali belgilanadi, ya'ni tovush boylamlari hali ancha ingichka, yupqa va qisqa bo'ladi. Bu esa musiqa mashg'ulotlarida, dars jarayonida o'quvchilarning ovozi zo'riqtirmasdan, yengil va yorqin ijro etishiga erishish bilan bog'liqdir. Ikkinchi sinf oxirida o'quvchilar kuylash diapazonining o'rta chegarasi mustahkamlanadi va takomillashadi. Tovush tembri ijro etiladigan qo'shiq xarakteriga ko'ra jilolanib, o'zgarib boradi. Kuylash diapazoni esa re1–re2 ga tenglashadi. Ba'zi bolalarda kichik oktavaning si, lya tovushlari, ba'zilarida esa ikkinchi oktava mi tovushi ham chiroyli yangraydigan bo'lib qoladi. Uchinchi sinfda deyarli barcha o'quvchilarning ovozi do1–re2 diapazoniga tenglashib qoladi, ba'zilarida yuqori ovoz ikkinchi oktava mi tovushigacha chiqib qoladi. Ayrim o'quvchilardagi tez jismoniy o'sish ulardagi kuylash ovozi ham tez etilishiga shart sharoit yaratadi. 7-10 yoshdagi bolalarning ovozi keng amplitudaga ega bo'lmaydi. Ular ijrosida asosan mpva mfsingari dinamik ottenkalarni keng qo'llash samarali natijalarga olib keladi. Albatta, ovoz diapazonining barcha chegaralarida o'quvchilardan yorqin ovoz tembrini, yoqimli va chiroyli ijroni talab qilish noo'rindir. Bunga misol tariqasida aytish mumkinki, ovoz diapazonining pastki chegarasida baland kuylash va aksincha, yuqori nuqtalarda past kuylashni talab qilish ular ovozi xastalanishiga olib kelishi mumkin. Ovozning sifatli jaranglashi faqat ovoz diapazonining o'rta chegaralarida yuzaga keladi. To'rtinchi sinf o'quvchilari ijrosida pastki va yuqori diapazonda ovozlarning xarakterli jihatlari sezila boshlaydi. Bu ko'krakdan nafas olish orqali kuylashda ayniqsa yaqqol namoyon bo'ladi. Ular ovozi ustida muntazam, rejali tarzda ish olib borilsa, bolalar ovozi mustahkamlanadi va rivojlanadi.

O'quvchilarda vokal-xor malakalarini shakllantirishda nafas olishga katta ahamiyat qaratish lozim. Buning uchun bolalarning fiziologik jihatlari hamda kuylamasdan mashq qilishiga urg'u bermasdan, asosan bevosita kuylash jarayoni vositasida vokal-xor malakalarini shakllantirishga harakat qilish kerak. Vokal ijroda bolalarning nafasni to'g'ri yo'naltirishini, faqatgina bevosita qo'shiq kuylash orqali amalga oshirish mumkin. Buning uchun qo'shiq va musiqiy mashqlarni kuylash jarayonida nafas ustida ishlashni tashkil etish zarur. Chiroyli va ifodali kuylash uchun artikulyasiya va diktsiyaning ahamiyati kattadir. Unli tovushlar kuylashning asosini tashkil etadi. Ularda vokal ovozi barcha sifatleri tarbiyalanadi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda tovush tembri notekis namoyon bo'ladi. Bu asosan unli tovushlarni "yorqin" ifodalay olmaslik natijasida paydo bo'ladi. Unli tovushlar chiroyli

yangrashi uchun bolalar kuylash diapazonining barcha chegaralarida yuqori jarangdorlikni saqlashga intilishlari zarur. Vokal-xor malakalarining yana bir tomoni, bu jamoaviy kuylashda ansamblga erishishdir. Xor asarini birgalikda, muvofiqlashtirilgan holda kuylash, ya'ni ijroda ansamblga erishish engilkechmaydi. Ushbu xususiyat faqatgina amaliy ijro faoliyatida amalga oshadi.

Ovozlar ansambli ustida ishlaganda bolalarda ijro mas'uliyati va yonida ijro etayotgan o'rtoqlarini "his qilish"ga, o'z-boshqarish, ijro sifatini tahlil qila olish, o'zini va butun sinf jamoasi ijrosini tinglay olishga o'rgatish talab qilinadi. Bolalar bilan ritmik ansambl ustida ishlab, turli harakatlar va bolalar musiqa asboblardan foydalanish mumkin. Ularga misol tiriqasida; ritmik shaklni chapak chalib ifodalash, o'rtoqlari kuylaganda ularga bolalar cholg'u asboblari orqali jo'r bo'lishni keltirish mumkin. Vokal-xor malakalarining yana bir qirrasini bu xor sozidir. Xor sozi ustida ishlaganda intonatsiya malakalari shakllanadi. Xor sozining ikkita shakli bo'lib, birinchisi gorizontali soz va ikkinchisi vertikal sozdir. Birinchisi ovozlarning unisongaerishishi bo'lsa, ikkinchisi akkordlarni garmonik ijro etishdan iboratdir. Ular bolalar eshitish qobiliyatining rivojlanishi, shuningdek, eshitish va ovoz o'rtasida muvofiqlikka erishish uchun zarurdir. Chunonchi, ladni his qilish qobiliyati bo'lmasa, tiniq sozga erishib bo'lmaydi, shuning uchun o'quvchilarda lad qonuniyatlarini muntazam shakllantirib borishga asosiy e'tibor qaratiladi.

Shunday qilib, vokal-xor malakalarini shakllantirish ustida ishlash orqali o'quvchilarning xor asarlarini ifodali ijro etishlariga erishiladi. Bu ish o'qituvchidan ma'lum bilimlarni, malaka va ko'nikmalarni, asosiysi, xor ijrosiga chuqur muhabbatni talab etadi. Maktab boshlang'ich sinflarida musiqiy ta'limni tashkil etish o'quvchilarni kichik maktab yoshidan boshlab san'at asarlariga bo'lgan qiziqishini shakllantirishga, ularda milliy musiqa san'atimizga nisbatan ijobiy tasavvurlarni rivojlantirishga ko'maklashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Karimova D. Musiqiy pedagogik mahorat asoslari. -T.: Iqtisod-moliya, 2008.
2. Mirzaev Q. Vokal-xor jamoalari bilan ishlash metodikasi. Toshkent -2010.
3. Mirzaev Q. Bolalar xor jamoasi bilan ishlash uslubi. Toshkent O'zRFAAK bosmaxonasi -2009.
4. SHaripova G. Musiqa va uni o'qitish metodikasi (metodik qo'llanma). Toshkent 2006.
5. Akbarov I. Musiqa lug'ati. Toshkent -1997.
6. Алаева, З. М. (2020). Педагогика как наука и искусство воспитания. Вестник науки и образования, (21-2 (99)).

7. Алаева, З. М. (2021). РОЛЬ НАЦИОНАЛЬНЫХ ИНСТРУМЕНТОВ В МУЗЫКАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ. Проблемы науки, 66.
8. Gaibullaevich, N. F. (2021). METHODOLOGICAL REQUIREMENTS FOR THE SELECTION OF BUKHARA FOLK SONGS IN MUSIC EDUCATION. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 1(01), 83-88.
9. Gaybullaevich, N. F. THE ROLE OF FOLKLORE IN THE RAISING OF CHILDREN.
10. Нуриллаев, Ф. Г., & Нуриллаева, Н. К. (2020). Роль Фольклорных песен в воспитании учащихся. Проблемы педагогики, (3 (48)).
11. Шамсиев, Ш. И. (2020). Формы организации музыкального общения. Вестник науки и образования, (21-2 (99)).